

Antun Nekić

Sveučilište u Zadru

ŠTO KRALJSKI DALMATIN IZ 1806. GODINE PIŠE O POLJOPRIVREDI

Jedan dio obveza u sklopu predmeta *Hrvatska povijest od 1790. do 1860. godine* bilo je i pisanje seminarskog rada, naslova *Što Kraljski Dalmatin iz 1806. godine piše o poljoprivredi*. Kao što je i vidljivo iz naslova seminarara prilikom pisanja rada koncentrirat ću se na pronalazak vijesti o poljoprivredi u prvom godištu izlaženja novina *Kraljski Dalmatin / Il Regio Dalmata*. Na početku rada ću se u kratkim crtama osvrnuti na neke događaje s kraja 18. i početka 19. stoljeća, поближе upoznati s Dalmacijom u vrijeme namjesništva Vincenza Dandola, te donijeti neke općenite vijesti o samom *Kraljskom Dalmatinu*.

Temeljna literatura kojom sam se služio pišući rad bio je pretpisak *Kraljskog Dalmatina* iz 1806. godine, objavljen 2006. godine povodom dvjestote obljetnice izlaženja prvog broja *Kraljskog Dalmatina*. Tu bih istaknuo kako je rad na izvoru starom dvjesto godine predstavljao zadovoljstvo, ali istovremeno i izazov, prvenstveno u smislu problematike vezane uz jezik i razumijevanje tekstova.

Pored tog djela najviše sam se služio knjigom Petra Karlića *Kraljski Dalmatin* od kud sam izvukao podatke o francuskoj upravi Dalmacijom, o *Kraljskom Dalmatinu*, te neke podatke koji su mi pomogli pri lakšem pronalasku vijesti o poljoprivredi.

Za opis političkih prilika u Dalmacija poslužile su mi knjige Šime Tome Peričića *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860. te Hrvatski narodni preporod – Ilirski pokret* Jaroslava Šidaka.

DALMACIJA NA PRIJELAZU IZ 18. U 19. STOLJEĆE

Godina 1797. značila je veliki političko – društveni zaokret u povijesti Dalmacije. Mir u Campoformiju potpisan 17. listopada od strane Francuske i Austrije dokinuo je Mletačku Republiku i njezinu četiri stoljeća dugu prevlast nad Dalmacijom, koja je zajedno s Istrom i Bokom Kotorskom tim mirom došla pod vlast Austrije.¹ Dalmacija, Boka i Istra u tom razdoblju austrijske vlasti podređene su Dvorskoj komisiji, sa sjedištem u Veneciji, koja je bila neposredno ovisna o centralnoj bečkoj upravi.² Međutim ta prva austrijska uprava nad Dalmacijom nije bila dugog vijeka; već 26. prosinca 1805. mirom u Bratislavi Austrijsko Carstvo izgubilo je sve teritorije dobivene mirom u Campoformiu. Francuska, na čelu s Napoleonom, novostečena područja 1806. godine pripaja Talijanskom Kraljevstvu, s prijestolnicom u Milanu. Francuska vojska 1806. godine ulazi u Dubrovnik, a

1 Šime Tome PERIČIĆ, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, Zadar, 2006., str.32, 160.

2 Jaroslav ŠIDAK et al., *Hrvatski narodni preporod – Ilirski pokret*, Zagreb, 1988.,str.21.

Republika je i formalno ukinuta 31. siječnja 1808.³

Tijekom 1806. godine najprije je uspostavljeno Vrhovno vijeće za čitavu Dalmaciju, a potom Generalno providurstvo s Vincenzom Dandolom na čelu. Dalmacija je tad podijeljena u četiri okružja (distrikta) – Zadar, Šibenik, Split i Makarsku, te devetnaest kotareva, odnosno dvadeset i pet općina.⁴

Mirom u Schonbrunnu 1809. godine Francuska je uz Dalmaciju i Istru, sebi osigurala cijelu Hrvatsku južno od Save, zajedno s karlovačkom i banskom Krajinom. Tada su se uvođenjem Ilirskih pokrajina, čije sjedište je bilo u Ljubljani, dogodile i nove uprave promjene, a Dalmacija je, skupa s Dubrovnikom, zadržala posebnu upravu.⁵

Francusku vlast na istočnoj jadranskoj obali i formalno je okončana odlukom Bečkog kongresa 1815. godine, čime je Austrija došla u posjed čitave istočne jadranske obale od Trsta do Budve.⁶

Kao što se vidi iz ovog kratkog pregleda političke povijesti Dalmacije između 1797. i 1815. godine, ona je u tom turbulentnom i dinamičnom periodu doživjela i preživjela okončanje stoljetne mletačke vlasti, smjenu francuske i austrijske vlasti, te prisutnost ruskih i engleskih trupa.

FRANCUSKA UPRAVA DALMACIJOM OD 1806. DO 1810.

Prva austrijska uprava u Dalmaciji nije donijela neke važnije i trajnije promjene u odnosu na prethodnu mletačku vlast. Kratkotrajnu austrijsku već 1806. godine zamijenila je francuska vlast, kada je koncem travnja te godine imenovana nova francuska vlada s Vincenzom Dandolom na čelu. U siječnju 1807. prema Dandolovoj naredbi Dalmacija je razdijeljena na prije navedena okružja, kotareve i općine. Centralna se uprava (providurstvo) smještena u Zadru dijelila na šest odsjeka: unutarnje poslove, financije, javni nauk, vojne poslove i računovodstvo.⁷

Središnja figura u civilnom životu Dalmacije tog perioda bio je civilni namjesnik Vincenzo Dandolo⁸. Kao pristalica naprednih ideja liberalizma i francuske revolucije Dandolo je sukladno svojim načelima pokušao pokrenuti život i ekonomski podići slabo razvijenu, osiromašenu Dalmaciji. Brinuo se oko unapređenja poljoprivrede, a u njegovoj reformi školstva posebno se brinulo oko otvaranja obrtničkih škola. U Splitu je bila osnovana poljodjelska akademija, pokušao se povećati broj osnovnih i srednjih škola, te su otvoreni liceji u Zadru i Dubrovniku. U njima se sva nastava održavala na talijanskom jeziku, a sam je Dandolo smatrao kako je potalijančenje Dalmacije preduvjet za njeno na-

3 Jaroslav ŠIDAK et al., *Hrvatski narodni preporod*, str.27.

4 Šime Tome PERIČIĆ, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, str.36.

5 Jaroslav ŠIDAK et al., *Hrvatski narodni preporod*, str.32.

6 Šime Tome PERIČIĆ, *Povijest Dalmacije*, str. 197.

7 Tokom 1807., 1808. i 1809. godine dolazi do širenja uprave te se ona dijeli na ukupno dvadeset odsjeka, Petar KARLIĆ, *Kraljski Dalmatin*, str. 21.

8 po struci apotekar ali širokog zanimanja i znanja o čemu svjedoči niz njegovih djela: *Osnove fizičko – kemične, primjenjene na oblike i tjelesa i na pojave naravi*; zatim niz djela na polju poljodjelstva (što je bilo vrlo bitno za podizanje poljodjelstva u Dalmaciji, iako nove ideje nisu tako lako zaživjele među dalmatinskim težacima, o čemu će riječi biti kasnije) : *O gojenju ovaca španjolskih i talijanskih, O čobanstvu, O vinarstvu, O gojenju svilenih buba, O žitima talijanskim, O gojenju krompira* itd., Petar KARLIĆ, *Kraljski Dalmatin*, str. 19.

predovanje. No, ti pokušaji nisu bili dugog vijeka, u nedostatku tehničkih uvjeta te novca većina njih nije se ostvarila ili je nakon nekog vremena prestala s radom.⁹

Nova francuska vlast veliku pozornost pridavala je i sudstvu, ali su se i tu promjene događale vrlo sporo, pa je tako novi sudski sustav uspostavljen dekretom u rujnu 1806. neznatno promijenio zatečeno stanje. Okružni sudovi postojali su u Zadru, Splitu, Kotoru, zakratko u Šibeniku, a od 1808. godine i u Dubrovniku.¹⁰

Odnos francuske vlasti prema svećenstvu i bratovštinama posebno je uznemirio zaoštalo pučanstvo Dalmacije. Odlukom Kraljevine Italije 1807. godine bile su ukinute gotovo sve bratovštine u Dalmaciji i Istri, a prihod od prodaje njihovih imanja iskorišten je za osnivanje zaklada namijenjenih izdržavanju škola, crkava i siromaha. Crkva je bila podređena svjetovnoj vlasti, a nauk vjere zamijenjen moralnih katekizmom.¹¹

Kolonatski sustav nova vlast nije dirala, već ga je samo uzakonila kao privatno pravni odnos između vlasnika zemlje i zakupnika i ostavila ga u svemu nepromijenjena. Promijenjen je samo pravni položaj seljaka u Dalmatinskoj Zagori, gdje je zemlja koju je obrađivao prešla seljaku u ruke, a on je za nju kao i do tada trebao plaćati desetinu državi.¹²

Uza sve to tokom perioda francuske vlasti nad Dalmacijom ona je poprište vojnih sukoba Francuske s Austrijom, Rusijom i Engleskom, čija je uspješna pomorska blokada onemogućavala dovođenje svježih snaga i jače utvrđivanje Francuza u Dalmacija.

Za održavanje reda i mira u Dalmaciji bila je ustanovljena i pokrajinska vojska. Nju su sačinjavali svi sposobni za oružje stari između 18 i 60 godina, ali su samo u većim potrebama svi mogli biti pozvani u službu. Na kopnu su se vojnici na stalnoj službi nazivali serežani ili panduri, a na otocima je djelovala otočka straža. Ta je vojska brojila 1780 pandura na kopnu i 466 stražara na otocima.¹³

Na kraju ovog kratkog pregleda povijesti Dalmacije u razdoblju od 1806. do 1810. godine, kojem je cilj bilo bolje upoznavanje prilika tokom kojih izlazi *Kraljski Dalmatin*, valja istaknuti nekoliko ključnih razloga koji su kočili razvitak Dalmacije. To su nedostatak novčanih sredstava, pogubne posljedice rata i pomorske blokade kojima je Dalmacija bila izložena, te kratak vremenski period Dandolova djelovanja tokom kojeg je i došlo do nekih napora kako bi se poboljšao život i unaprijedila privreda u Dalmaciji.

KRALJSKI DALMATIN

Na početku francuskog vladanja Dalmacijom 1806. godine na poticaj talijanskog potkralja Eugena Beauharnaisa, te uz Dandolova suradnju, pokrenute su dvojezične novine *Il Regio Dalmata - Kraljski Dalmatin*.¹⁴ *Kraljski Dalmatin*, službeno glasilo dalmatinske vlade, izlazio je na osam stranica, s tim da je svaka stranica bila razdijeljena na dva stupca;

9 Jaroslav ŠIDAK et al., *Hrvatski narodni preporod*, str. 28,29.

10 Šime Tome PERIČIĆ, *Povijest Dalmacije*, str. 38.

11 Jaroslav ŠIDAK et al., *Hrvatski narodni preporod*, str. 29.

12 isto, str. 27.

13 Petar KARLIĆ, *Kraljski Dalmatin*, str. 33.

14 Karlić ističe kako "... francuska vlada pokrenu u Zadru Dandolovim upravo nastojanjem i prve hrvatske novine..." a Šidak navodi kako se to događa na poticaj talijanskog potkralja, uz Dandolovu prosvjetiteljsku djelatnost koja mora obratiti pažnju narodnom jeziku., Šime Tome PERIČIĆ, *Povijest Dalmacije*, str. 147., Petar KARLIĆ, *Kraljski Dalmatin*, str. 35,36., Jaroslav ŠIDAK et al., *Hrvatski narodni preporod*, str. 29.

u desnom stupcu s tekstem na hrvatskom, a u lijevom na talijanskom. Prvi broj izašao je 12. srpnja 1806., a zadnji 1. travnja 1810. Novine su stajale 12 mletačkih libara na godinu, a moglo se preplatiti na tri, četiri i šest mjeseci. Svaki je broj sam koštao pet mletačkih soldina.¹⁵ Novine su se tiskale u tiskari Antuna Luigija Battare u Zadru. Prvih 36 brojeva (do rujna 1809.) uređivao je Bartolomeo Benincasa koji je u doba francuske uprave bio glavar javne nastave u dalmatinskoj vladi u Zadru. Do kraja izlaženja list uređuje Nikola Dominik Budrović.¹⁶ Hrvatski članci u Kraljskom Dalmatinu uglavnom su bili prijevodi s talijanskog jezika, tako da je Dandolo u prvi mah bio u neprilici naći čovjeka koji dobro poznaje hrvatski i talijanski jezik. Nakon trećeg broja, taj posao je do svoje smrti 7. listopada 1806. obavljao Paško Jukić, kojeg je naslijedio je Nikola Budrović.¹⁷

U Kraljskom Dalmatinu, kao službenom listu, izlaze obavijesti i proglasi dalmatinske vlade, tiskaju se članci iz raznih područja, donose se vijesti s raznih francuskih bojišta u Europi, slavi se Napoleon, te se općenito nastoji preko novina utjecati na narod i učvrstiti francusku vlast u Dalmaciji.¹⁸

Svaki je broj od početka do prestanka izlaženja nosio kao moto na čelu 538. i 539. stih iz trećeg pjevanja Vergilijeve Eneide: *Dii maris et terrae, tempestatumque potentes – Ferte viam vento facilem et spirate secundi.*¹⁹

POLJOPRIVREDA

Nakon Dandoloва proglasa objavljenog u prvom broju Kraljskog Dalmatina u kojem se dalmatinskom puku obećava poboljšanje života i privrede u sličnom tonu se nastavlja i u drugom broju. Dandolo se obraća tužnom, jadnom i gladnom narodu dalmatinskom obećavajući kako se pred njihovima očima neće nalaziti zapuštene solane, neiskorištena mora, rijeke, jezera, gore i šume, nego nebrojena stada ovaca, bolja lovišta, naći će bolji način za soliti ribu, proizvodit će se više soli, poticati stočarstvo, povećati trgovinu. Dandolo jednostavno poručuje kako će poduzeti sve što je potrebno kako bi se gospodarski uskrsnula zapuštena Dalmacija, naravno u dobrobit njenog naroda.²⁰ Ovaj programski govor vrlo dobro je oslikao probleme i poteškoće koje su pritiskali Dalmaciju, te odredio smjer u kojem će ići nastojanja civilne uprave pod Dandolom. O tome svjedoče daljnji tekstovi u Kraljskom Dalmatinu koji se tiču poljoprivrede.²¹

15 Petar KARLIĆ, *Kraljski Dalmatin*, str. 36.

16 *Kraljski Dalmatin*, pretisak, sv. 1., ur. T. Maštrović, Zagreb, 2006., str. IX.

17 Dandolo mu je taj posao nudio i prije, pozivajući ga u pismu 29. srpnja 1806., ali ga je ovaj zbog zauzetosti morao odbiti. Prevođenje Dalmatina Dandolo je nudio čak i fra Andriji Dorotiću, protivniku francuskih vlasti, Petar KARLIĆ, *Kraljski Dalmatin*, str. 37, 38.

18 čitajući *Kraljski Dalmatin*, i uspoređujući količinu vijesti o Napoleonu i poljoprivredi, čovjek bi pomislio kako je dalmatinski narod živio od slave i uspjeha Napoleonova

19 Petar KARLIĆ, *Kraljski Dalmatin*, str. 41.

20 *Kraljski Dalmatin*, str. 16.

21 treba imati na umu kako je u tom razdoblju poljoprivreda jedina privredna grana Dalmacije, koja je tada daleko od industrijalizacije i modernizacije

Bitan problem koji je opterećivao seljake bio je i problem poreza, točnije desetine. Dandolo opet putem novina poručuje kako je nemoguće ukinuti ili smanjiti desetinu, ali obećava pravedno sakupljanje, jer kako sam ističe do tada su bile česte zloupotrebe skupljača poreza pri čemu je dolazilo do sukoba između njih i Vlaha (seljaka, težaka). Pritom apelira na općine od kojih traži sprečavanje zločina koji se događaju kada se u rukama malo ljudi koncentrira sva vlast, što je omrznilo desetinu među pukom i onemogućavalo njeno prikupljanje.²²

U istom, četvrtom, broju *Kraljskog Dalmatina* stiže obavijest o dolasku dvaju uzgajivača šuma i dvaju težaka iz Italije. Oni su trebali narodu pokazati kako uzgajati masline, murve i kestenje, koje bi trebalo pokriti gole dalmatinske njive. Navodi se kao se voće koje se uzgajalo u Dalmaciji obično uvozilo iz Italije, i to prije svega vrste i kulture koje su uspjevale i u našim krajevima. Procjenjuje se kako će u blizini Zadra na proljeće biti zasađeno na tisuće plodnih stabala, a ta brojka će godišnje dosezati i 40 000 zasađenih stabala.²³

Posebna se pozornost pridaje solanama, za koje se kaže kako su dosada bile puno godina zapuštene od svojih prvih gospodara, misleći ovdje na četiri stoljeća dugo vladanje Mletačke Republike.²⁴ Zaključuje se kako bi Dalmacija mogla bez ikakvih troškova²⁵ proizvoditi barem milijun litara soli viška na godinu. Pravo stanje ipak je bilo mnogo gore, jer proizvodnja soli nije pokrivala niti trećinu potrebnu za stanovništvo Dalmacije, a kamoli da je bila dostatna za izvoz.²⁶

Jedan od bitnih problema s kojim se susreće Dandolo u svojoj prosvijećenoj misiji podizanja Dalmacije svakako je bilo i neznanje seljaka, te njihova zatvorenost prema novim idejama i bilo kakvim promjenama. Kako bi uspio nagovoriti i uvjeriti nepovjerljiv narod, ili kako to Dandolo kaže tvrde vlaške glave, on ističe kako je potrebno nagovoriti seljaka na sadnju onih vrsta koje odgovaraju zemlji koju posjeduje, te obećati kako će svi plodovi biti njegovi. Na taj će način više koristi imati i seljak, ali i vlast.²⁷

Prema vijestima iz *Kraljskog Dalmatina* vidi se kako je dosta pažnje pridavano i očuvanju šumskih resursa Dalmacije. Dandolo se zalaže za sadnju planinskih stabala, koja bi za nekoliko godina trebala pokriti Dalmaciju i donijeti joj bogatstvo, jer sve što se posjeći moglo posječeno je. Za grijanje se narodu predlaže korištenje rudnog ugljena umjesto drva, a ugljen se navodno trebao vaditi oko Zemunika.²⁸ Civilna vlast donijela je i mnogo ozbiljnije mjere za očuvanje šuma, ali su one u ondašnjim uvjetima bile teško provedive. Dandolo proglašava izlazi u broju 21, 29. studenog 1806., donoseći mjere za očuvanje preostalih šumskih bogatstava, jer u provinciji nedostaje drva za njene potrebe.

Prema prvoj točki onaj tko zapali ili naredi da se zapali vatra u državnom ili vlastitom gaju platit će kaznu od 300 do 3000 mletačkih libara. Tko ne bude mogao platiti kaznu čeka ga tri mjeseca do godina u tamnici. Na istu kaznu podložan je i onaj tko bude sjekao stabla, bez obzira bila ona stara ili mlada. Do nove uredbe također je zabranjeno nositi

22 isto, str. 25,26.

23 isto, str. 28.

24 politika Mletačke Republike uvijek je vodila strogoj kontroli dalmatinskih solana, na sve načine onemogućavajući njihovu punu iskoristivost

25 vjerojatno se misli na ulaganja

26 isto, str. 26, 29.

27 isto, str. 28.

28 isto, str. 28.

drva van Dalmacije, a osobiti će se paziti na ona drva koja idu u Arsenal.²⁹ Daljnje odredbe kažu kako će za carinu biti uzeti oni brodovi koji budu usprkos zabrani vozili drva van Dalmacije. Vlasnik takvog broda te onaj koji prodaje drva bit će osuđeni na tamnicu u trajanju od godine dana, a mornari na brodu na dva mjeseca. Također će biti kažnjeni oni koji budu prenosili drva na životinji. U tom slučaju životinja će biti zaplijenjena, tamnicom kažnjen gospodar, a i onaj koji bude pratio životinju. Za trgovinu drvima bilo je potrebno dopuštenje, ali uz strogu kontrolu. Za takvu trgovinu tražilo se dopuštenje vlasti gdje su se drva usjekla, imenovanje vlasnika drva, broda, od kud ide i gdje, imena mornara, te količina i vrsta drva. Dalje se u proglasu onome tko bi uhvatio prekršitelje ovih odredbi obećava polovica zaplijenjenih drva, a druga polovica bit će dana kao milostinja ubogima. Jedino odstupanje od ovih oštrih kazni i odredbi, koje zorno pokazuju oskudicu šumom i drvima u Dalmaciji, postojalo je na otoku Korčuli. Tamo se smjela sjeći borova šuma s početkom jeseni (tri mjeseca od ribanja srdela kako stoji u *Kraljskom Dalmatinu*), no ta borovina nije se smjela izvoziti van otoka.³⁰

Kao vrlo korisna djelatnost navodi se i stočarstvo (čobanstvo) koje može donositi nebrojene koristi, a činjenica je kako se većina stanovništva Dalmacije bavila ekstenzivnim stočarstvom.

Kako ne bi sve bilo crno u *Kraljskom Dalmatinu* pronalaze se vijesti koje daju i svjetliju stranu lošeg stanja poljoprivrede u Dalmaciji. Navodi se mnoštvo vinograda, smokava i maslina, koje najbolje uspijevaju i najzastupljenije su kulture u Dalmaciji. Također se ističe kako je zemlja savršena za sadnju murvi, te bi one mogle tu uspijevati bolje nego u ijednom dijelu Italije. Najveći problem koji koči uzgoj tih kultura su bolesti koje napadaju stabla, a nastaju zbog slabe obrade i gnojidbe, što uzrokuje sušenje i propadanje stabala. Isti problem javlja se i kod uzgoja pšenice, prosa i ječma kojima je potrebna gnojidba, što dalmatinski seljaci propuštaju, ili nisu u mogućnosti napraviti. Problem koji koči razvoj poljoprivrede je i nedostatak vode, mali broj vrtala koji se zalijeva ne pogoduje proizvodnji veće količine hrane. U ovom kratkom izvještaju nazvanom *Narodno texenje* na kraju se zaključuje kako bi ova zemlja uz obrazovanje seljaka i pravilnu gnojidbu mogla nalikovati najbogatijim i najplodnijim dijelovima Italije.³¹

U više navrata ponavljaju se proglašiti providura Dandola u kojima obećava, ali i traži oživljavanje neplodne zemlje dalmatinske. Tako u broju 16 iz listopada 1806. izlazi providurov proglas u kojem se poziva sve sposobne, složne ljude koji će se truditi oživjeti sada skoro mrtvu, neplodnu zemlju u Dalmaciji. U tu svrhu se određuje podizanje jednog rasadnika u blizini Zemunika. Dalje se određuje kako će se u samoj okolici Zadra u jesen navrnuti 20 000 stabala, posaditi 50 000 stabala maruna, te velik broj maslina i to tako što će se po cijeloj Dalmaciji skupljati velik broj mladica maslina. U proljeće (pramalitju) sadit će se planinska stabla, sve kako bi se obnovilo šumsko bogatstvo Dalmacije. Napraviti će se jedan veliki vrt u kojem će se seljacima pokazivati kako na najbolji način saditi kapulu i luk, što će omogućiti seljacima pokrivanje vlastitih potreba.

29 i nakon pada Mletačke Republike venecijanski Arsenal za gradnju brodovlja nastavio je s radom

30 isto, str. 166, 167.

31 isto, str. 51,52

Za borbu s neznanjem dalmatinskih seljaka Dandolo imenuje trojicu talijanskih stručnjaka.³² Botaničar dr. Caribon iz Bellana, departmana Lorija, na službu je stupio 4. srpnja 1806., a primao je plaću od 3000 milanskih libara godišnje. Uzgajatelj voćaka i drva, Constantin Longon iz Dugnana, departmana Olona, primao je plaću u iznosu od 2500 milanskih libara godišnje, a s poslom je počeo od 2. kolovoza. Vrtlar Gabriele Orio, iz departmana Laria, od 15. travnja radio je za 4 i pol milanskih libara po danu. Po mišljenju providura polovica prihoda od prodaje voćaka iz tog vrta u prve dvije godine ići će trojici talijanskih učitelja. Za naredne dvije godine Caribon i Longon bi imali trećinu, a poslije toga četvrtinu od svih prihoda. Cijene prodanog voća biti će bilježene, a prihode će kontrolirati poseban upravitelj koji će svaka tri mjeseca podnositi izvještaj o poslovanju generalnom providuru. Također je bilo predviđeno davanje određenog dijela proizvoda kao milostinju ubogima.³³

U sedamnaestom broju *Kraljskog Dalmatina* objavljen je prikaz stanja poljoprivrede u Dalmaciji učitelja Caribona. On opisuje svoj put iz Zadra idući prema sjevernim krajevima, dugim putem prema Ninu, i bilježi zatečeno stanje. Na tom putu primjećuje kako zemlju većinom čine vapnenačke stijene (krš) prekrive zemljom, koja je ponegdje crljenica, negdje žute boje od željeza, a na nekim mjestima pomiješana s pijeskom. Caribon dalje u svom izvješću govori o zemlji pokrivenoj žbunjem i grmljem, a koja je po njegovom mišljenju bila pogodna za uzgoj jasenovih šuma. Veliki problem koji je stajao na putu većem pošumljavanju krio se u kozama koje pojedu svaku zasađenu mladicu, a to nam svjedoči i o velikoj rasprostranjenosti stočarstva, koje je ljudima bilo isplativije od rizične i neizvjesne obrade zemlje. Drugi problem koji je kočio pošumljavanje i uzgoj voćaka predstavljala je burom nanijeta sol. Došavši do Nina Caribon zaključuje kako su se u gradu nalazile predivne murve, te opisuje smještaj grada, koji je s jedne strane okružen morem, a s druge strane močvarom. Upravo je ta močvara predstavljala opasnost gradu Ninu, jer je uzrokovala mnoge bolesti koje su pogađale stanovništvo, limitirajući njegov broj na jedva preko sto stanovnika.³⁴

Caribon putuje i do Petrčana, kraja blizu mora, bogatog lozom i maslinama, s izvorom slatke vode, što je sve bio velik potencijal za uzgoj stotina murvi i konoplje, sirovine za tkaninu i užad. Potom govori o značaju đubra kojeg seljaci ne znaju koristiti, jer ga ostavljaju na hrpama umjesto da ga umiješaju u zemlju i s njim nagne cijelu njivu. Ističući njihovo neznanje on čak zaziva rimsku božicu poljodjelstva Cereru, kojoj poručuje kako zbog neznanja mnogi klasovi leže zakopani u nemilosti vremena.³⁵

Prešavši glavicu istočno od Zadra Caribon putem sreće mnoštvo vinograda, polja i livada. Odatle idući prema Zemuniku također nalazi plodnu zemlju, hrastove i jasenove šume, a ne manjka ni vinograda među kojima se nađe i maslina te nekih voćaka. Na putu kroz ta plodna polja Caribon nailazi na neki stari grad, kod kojeg je izvor slatke vode, koju treba dobro iskoristiti za navodnjavanje polja.

32 iz *Kraljskog Dalmatina* ne može se razaznati jesu li to trojica od već prije spomenute četvorice stručnjaka koji dolaze iz Italije, iako je to objašnjenje najvjerojatnije

33 zanimljivo je kako je ovaj providurov proglas u *Kraljskom Dalmatinu* objavljen tek u listopadu 1806., iako je bio donijet i potpisan od strane providura 20. kolovoza 1806., isto, str. 123, 124.

34 isto, str. 129.

35 isto, str. 130.

Na kraju svog izvještaja Caribon govori o bokanjačkom blatu i mogućnostima iskorištavanja tog lijepog i bogatog zemljišta, te predlaže kopanje malo dubljih kanala koji bi u kišnim danima omogućili odvod viška vode, a u sušnim ljetnim mjesecima omogućili akumulaciju vode. Na taj način bi bilo moguće tokom cijele godine imati natapano zemljište i uzgajati sve kulture.³⁶

Poseban problem na koji su seljaci nailazili bilo je i pitanje kamatarenja. Mnogi trgovci i nadničari nepravedno su gulili narod i izrabljivali njegovo neznanje, kao što je to vidljivo na jednom primjeru objavljenom u osmom broju *Kraljskog Dalmatina*. Braća Starmichi iz Zadra dali su seljaku Ivanu Viduki, pokojnog Petra, iz Zemunika dva vola za 480 libara dalmatinskih. Kako on nije imao novaca platiti im volove, navodi se što im je sve kroz pet godina u ime kamata dao. Konačno se zaključuje da je Ivan u tih pet godina za kamate platio koliko vrijede četiri para volova, a on je posjedovao samo par volova koji nije bio njegov. Iz ovog primjera jasno je kako su kamate često dosizale, a i premašivale glavnice te tako uništavale ionako siromašnog dalmatinskog seljaka.³⁷

Za kraj bi naveo jednu optimističnu prognozu navedenu u *Kraljskom Dalmatinu*, prema kojoj bi Dalmacija sa svim svojim zemljama i resursima mogla hraniti više od milijun i pol stanovnika.³⁸ Za usporedbu Dalmacija ni prema popisu stanovništva iz 2001. godine nije dostigla tu brojku.

ZAKLJUČAK

Vijesti o poljoprivredi koje donosi *Kraljski Dalmatin* iz 1806. godine vrlo dobro ocrtavaju njeno stanje. Nova francuska uprava zatekla je zaostalu, siromašnu zemlju, slabo obrađenu, a seljake pritisnute teškim stanjem i raznim daćama. Uz to se iz novina vidi kako je i neznanje seljaka koji nisu dovoljno znali o obrađivanju zemlje jedan od krivaca za to loše stanje. Upravo na tim problemima radi francuska civilna uprava, s Vincenzom Dandolom na čelu. U tu svrhu iz Italije na Dandolov poziv dolaze i stručnjaci koji su trebali pomoći seljacima u unaprjeđivanju tehnika obrade zemlje. Zahvaljujući izvještaju jednog od njih pobliže smo upoznati s nekih dijelovima zadarskog zaleđa, i njegovim stanjem. I na tom primjeru jasno se ocrtavaju problemi koji muče cijelu Dalmaciju.

Nastoji se podići efikasnost privrede, obrazovati stanovništvo, uglavnom poboljšati sve vidove života. Ističe se kako Dalmacija ima mnogo mjesta za napredak, jer je bogata zemlja i uz pravilan rad bi mogla pridonositi mnogo više, i bez problema hraniti gladnog dalmatinskog seljaka. Masline, vinogradi i smokve činile su najzastupljenije kulture u Dalmaciji. Posebna se pozornost posvećuje šumskim bogatstvima koja su pred nestajanjem, te se radi na njihovoj obnovi.

36 isto, str. 131.

37 Petar KARLIĆ, *Kraljski Dalmatin*, str. 52., *Kraljski Dalmatin*, str. 60. – 62.

38 *Kraljski Dalmatin*, str. 168.

LITERATURA

Petar KARLIĆ, *Kraljski Dalmatin*, Zadar, 1912.

Kraljski Dalmatin, pretisak, sv 1., ur.T. Maštrović, Zagreb, 2006.

Šime Tome PERIČIĆ, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, Zadar, 2006.

Jaroslav ŠIDAK et al., *Hrvatski narodni preporod – Ilirski pokret*, Zagreb, 1988.

Antun Nekić:

WHAT KRALJSKI DALMATIN FROM 1806. WRITES ABOUT AGRICULTURE

Summary

The author of the article tried to depict the state of the agriculture in Dalmatia based on the news and notifications from "Kraljski Dalmatin" from 1806. After the introductory paragraph, which briefly describes the historical development of Dalmatia at the beginning of the 18th century and at the end of the 19th century, we are further acquainted with the governorship of the doge Vincenzo Dandolo. The author also describes the very newspaper, "Kraljski Dalmatin", which served as the most important source of information during the writing of the article.

The state of the agriculture, and the entire Dalmatian economy, in that period was rather bad. The impoverished populace barely survived burdened by numerous taxes, poor quality of soil, but low farming knowledge presented even a greater problem. New French management, lead by Vincenzo Dandolo, places the greatest emphasis on that segment and tried to increase the knowledge of the peasants. For that purpose, experts from Italy were called to help with the task of teaching the populace of that time. They built a nursery in Zemunik in which the people were supposed to be taught the techniques of growing new, and improving the growth of traditional cultures. All these efforts were often in vain, because Dalmatian peasants were suspicious towards new methods. Great attention was given to forests, which Dalmatia lacks.

Furthermore, thanks to the news from "Kraljski Dalmatin", optimism of the new management was shown, which, despite all the difficulties, felt that Dalmatia could be economically stabilized in a very short period of time. This task was primarily given to the development of agriculture, the most important branch of economy. The most common agricultural crops were olives, grapevine, and figs. Due to a report from one of the experts from Italy, we are further acquainted with the state in Zadar's hinterland, which can serve as an example of the conditions in the entire Dalmatia of that time.